

ALGEMEEN BESLUIT

De Heggekapel heeft een lange en belangwekkende geschiedenis achter de rug. Ze is niet weg te denken uit de Poederleese gemeenschap en drukte zelfs een stempel op de Poederleese samenleving.

De belangstelling voor de bedevaartplaats kende hoogten en laagten, wat zich omzette in verminderende of vermeerderende inkomsten voor de kapel of zelfs verwaarlozing van het gebouw.

Als weinige kapellen in onze streken had de Heggekapel niet te lijden van de Franse republikeinse overheersing tijdens de eeuwwende van de achttiende-negentiende eeuw omdat de Poederleese pastoor de eed van trouw aan de Franse republiek had afgelegd. Daardoor kon de kapelmeester een bewarende functie blijven vervullen.

In deze studie vallen de vele lacunes op in de geschiedenis van de Heggekapel. Vooral de zestiende eeuw is nog met de mantel van onwetendheid bedekt, waarschijnlijk voor eeuwig.

Toch menen we dat we een geschiedkundige schets van de Heggekapel hebben kunnen voorleggen met een twintigste eeuwse visie.

DOCUMENT 1

P.J. Goetschalckx copieerde dit gedicht in 1912, dat op zijn beurt door pastoor Martinus Bellens in 1648 was overgeschreven van het origineel. Het origineel handschrift en het handschrift van M. Bellens zijn jammer genoeg verloren gegaan.

De letters of woorden tussen haakjes werden aan het gedicht toegevoegd op het handschrift van M. Bellens, zo vermeldt P.J. Goetschalckx.

Een seer schoon gedichte van den
hoochwerdighen H. Sacramente, het-
welck gevonden wirdt tot Poederle
inder Hegghen inden iare 1412 den
4 Februari.

1. Een gheheeten Jan van der Langer steden
Toe Herentals quam dese(n) gereden
met eenen knecht ende met twee peerden,
Al hadt geweest een man van grooter weerde,
5. Ende inden Hooren lach hij thuijs
Tot Herentals, dat en is geen abuijs.

Doen hij aldus tot Herentals lach,
Hoort wat hij te doene plach.
Hij plach te rijden vuijt spelen
10. Al vuyter stadt, maer hij reedt steelen.
Dat dede hij alsoo met list(en)
Datter sijnen knecht nijet aff en wiste.

Tot eender kercke is hij ghecomen,
Daer heeft hij eenen kelck ghenomen
15. ende een ciborie met hooge presenten,
Daer in waeren vijff sacramenten.
Die stal hij daer al ongeleth
Ende heeft hem te peerde daermede geset(h).

Als hij was weder op syn peerdt,
20. Woude hij rijden te Herentals we(a)ert,
Ende heeft door Poedel den wech genomen,
maer vuijtter Heggen en conde hij nijet comen,
Waer hij reedt, op ende neder,
Altoos quam hij ter Heggen weder.

25. In dese doolinghe (soo) reedt hij langen tijdt:
hij dochte hoe hij die sacramenten soude worden quijt.
Hij (ende) dachte dat hij soude verbeyden den tijt
Tot dat hij t' Sassenhout comen soude int water wijt,
dan soude hij se int water swingen,
30. Maar Godt en wildet nijet gehing(h)en.
Van Poedel en conste hij nijet geraecken,
Want hij moeste weder(om) die Hegge genaken.
Doen hij sach dat hij van daer nijet en mochte,
In hem selve dat hij docht(e):
35. Ick wil rijden mijnder straten;
Dese sacramenten moet ick hier laten.
Van sijnen peerde dat hij schree(d)t
Ende stackxse in een conijns ree(d)t.
Doen dat gevele, t(d)er selver wijle(n)
40. en waeren op die seven mijlen
nerg(h)ens naer soo veel conijnen.
Die hegge stond doen vol doornelij(n)en.
Daer ruste d(o)en Godt in dese foreeste
Onder die conijnen en de wilde dieren (beesten).
45. Doen den dief die sacramenten was quijte,
Is hij gereden sonder vermijnt
Los ende boude,
met sijn(en) peerde daer hij wesen woude.
Naer Herentals dat hij sijn wech op nam,
50. tot dat hij in de voorseijde herberge quam.
Den schouteth door vermoeijen hem besochte
Een siborie met veele croonen (rooven),
Een ghebroken kelck sij over hem vonden;
Daerom is hij seer vast gebonden.
55. Maer nu mocht jemandt vragen das,
hoe die schouteth geheeten was,
Die dit recht bedreeff van desen?
Dies sal mens wijs ende vroet wesen:
Gheheeten was hij Gijsbrecht d(i)e Pa(e)pe
60. Een wijs man gheboren ter waepen(en).
Men heeft hem ter scherper examinatie gebracht
Van waer hij die kelck met die ciborie bracht,

Die terstont sijn misdaet bekende (met verdriet)
Maer van die sacramenten, wat hen daeraen was geschiet,
65. Daer en wisten die heeren nijet aff,
dan doemen hem sijn vonnis gaff.

Die biechtvadere hem alsoe houde
tot penitentie dat hij soude
vanden sacramenten dat openbaeren
70. hoe dat daermede was ghevaren
ende den volcke te kennen geven
waer sij waren ghebleven.

Die dieff ginck op die leeder staen
Ende riep aldus die lieden(s) aen:
75. Wat soude men dat langer verholen!
Ick hebbe vijff sacramenten gestolen:
Waer icse liet, sal ick u seggen:
Te Poedele liggen sij inder Heggen.

Doen wert den dieff ter selver stonden
80. op sijns selffs peert gebonden
ende reet oock metter daet,
metten volcke naer Poedelwaert,
Om te segghen, dat recht bediet,
Waer hij die Sacramenten liet.

81. Maer doen hij quam al inder Heggen,
Daer ginck hij wijsen ende seggen
Waer hij die sacramenten stack
Aldaer in een conijns gat.
Maer buijten tgaers laghen sij doen bloot:
90. Dat hadde den dieff wonder groot.

Doen mocht men sien onder dese scrijne (schrijne)
Hoe Godt hier lag onder dese conijnen;
die hostie waren ghemueert
Vuyter eerden, ongesureert,
95. Al van de conijnen ongesureert, daer sij lage
in regen, in sneeu, tot acht dagen.

Doen elck sach dat wonder aen,
doen sprack die dieff: ick hebbe misdaen;
Dat sien ick nu wel, ende hij riep:
100. Die sacramenten stack ick diep

onder int aerde, dat segge ick u,
die boven de (a)erde liggen nu.

Die van Poedele dat vernamen,
met cruysen ende met vanen dat sij quamen
105. ende namen twee van de sacramenten,
Die droegen sij als hooge presenten
Weerdelijck tot haerder kercken
met vele pristers ende clercken.

Die van Herentals quamen, op dander sijden,
110. met schoonder processie in dijen tijde
ende namen op vander eerden
die ander drij met grooter weerden.
Sij droegense oock, wilt mercken,
Weerdelijck tot haerder kercken.

115. Maer doen soo werdt den dieff metter vaert
weder gevuert tot (naer) Herentals waert.
Met gemeyen raet werdt overgedragen dat
van den heeren vander stadt

Dat men soude den quaden persoen (garsen)
120. nu groote pijn aen gaen doen,

Oock (doen) soude men oock, wil gijt weten,
bernende (brandende) colen hebben geset
onder sijn naeckte leden;
dus soude men hem door die stede

125. hebben gevaert van strate tot strate(n),
Aldus gepunieert deser mate(n).

Maer die vrouwen van Herenthals
die namen den last op haeren hals
Ende baden daer voor met groote genaden

130. dat men dies doch nijet en dade.
Daer sprack doen wijt mijvrouwe vanden gasthuijse,
Daer door werdt verbeden desen gast.

Maer den dieff, ten selven dage,
wert affghehouden, op een schrage,

135. met een cuijpers bijl sijn rechte handt;
onder die galge wert sij verbrant
daer hij mede, die quade gast
Dat sacrament hadde aengetast.

- Doen en wasser langer geen ontgaen,
140. den dieff moeste terstont hangen,
Ende hij clom boven die leeder op,
Om den hals bontmen den strop,
Die Hang(h)sman stiet hem van(der) leer(en),
tot hangen moesten hij hem (doen) keeren.
145. Te Tuerhout lach doen op die borcht
een hooge vrouwe van litzzenbeurch (Lutzemborch),
van Brabant was sij hertoginne,
heer Anthonis gesellinne,
die hoorden doen dit wonder segghen
150. ende quam tot Poedele totter Heggen.

- Daerom quam sij hier gereden,
Omdat sij woude sien die stede,
Daer Godts lichaem, dat sacrament,
hadde gerust in die conijnen tent;
155. des quam sij bevaert tot dier stonden
ter selver stadt daer Godts lichaem was gevonden.

- Daer soo werdt (naer) op dese(r) selve(r) stede.
ter Goets eeren, dese capelle
hier gemaect met grooter weerden
160. boven dese cornijns e(a)erde(n),
daer Godt lach in der wildernisse(n),
ter eeuwigher gedenckenisse(n).

- Welcke cappelle, wilt dat verstaenden,
hebbe nu in haren handen
165. die heeren van de Drijvuldicheijt,
omdat Godts dienst, voor waer (geseijt),
te bat hier in soude worden gedaen,
Ende die se besoecken daeraf loon ontfaen.

- Voortaan soo sij u oock (noch) verdaert
170. Dat sacrament hier vonden werdt (waert)
Dat geviel int jaer ons Heeren,
doenmen schreef, tot sijnder eeren,
Veerthien hondert ende twelff jaar,
In Sprokel den vierden dag voorwaer.

175. Jan Van Vriesele met grooter eeren
Was te Poede doen ter tijt heere,
doen dit merakel hier geviel.
Des wilt gedencken sijnder ziel;
Voor sijn wijf was wilt bidden oock,
180. (was) Jouffrouwe Margriet van Habroeck.

Concordat haec copia cum suo originali
quod in aeternam rei memoriam conser-
vatur in sacello nostro V. Sacramenti
miraculosi.

Quod attestor M. Bellens
pastor in Poederle
hac 25 mensis Septembris
anno 1648.

DOCUMENT 2

GETUIGENIS EN GELOOFSBRIEF DOOR DE MAGISTRAAT VAN HERENTALS (1442 n.s.)
(R.A.A. - K.A. Poederlee, nr. 39.)

Allen diegenen en enen jegelijken die deze brief zullen lezen,
De schout, schepenen, gezworenen en raadslieden van de stad Herentals in
Brabant, bisdom Kamerijk, groeten met vriendschap en kennis van waar-
heid van alle medeverklarenden allen samen en enkel die van plan zijn het
voorliggend document te onderzoeken.

Omdat het passend, behoorlijk en redelijk is ook een betaalde getuigenis
aan de waarheid te toetsen, vooral wanneer het de eerbied van God ver-
groot en zorgt voor het zieleheil, volgt hier wat zij bekend maken aan
iedereen en wat waar is en duidelijk voor ons - zowel door bemiddeling
van enkelen van de onzen als van andere goedgekeurde personen, zowel
eigenlijke inwoners van de stad als tijdelijk verblijvenden (vooral van de
parochie van Poederlee hier nabij gelegen) - die de getuigenis onder ede
toetsen aan de waarheid.

Namelijk is het enige tijd geleden dat omstreeks maart een zekere Jan
vander Langersteden plots in onze voorgenoemde stad verscheen in een
herberg, genaamd 'den Hoorn' en lange tijd daar verbleef, tesamen met
twee paarden en een knecht. Naar zijn uiterlijk te oordelen was hij een zeer
eerzaam man: hij liep rond in klederen die met zilveren schilden versierd
waren. Toch was hij een dief zoals het vervolg van de zaak aantoon

Want hij had de gewoonte meerdere keren alleen met zijn paard de herberg en de voornoemde stad te verlaten - ook zijn knecht die niet op de hoogte was van zijn diefstallen en levenswandel liet hij achter in de herberg - en zo ging hij 's nachts naar de naburige kerken en kapellen. Hij sloeg de glasramen in, een andere keer brak hij binnen en hij beroofde goddeloos de kerken.

En toen gebeurde het dat hij op een nacht naar een kerk nabij Poederlee trok, uit dewelke hij onder andere een zilveren ciborie stal, waarin vijf gewijde hosties waren.

En met die kelk en de hosties kwam hij op weg naar Herentals door het hogergenoemde Poederlee. Maar hoezeer hij zich het grootste gedeelte van de nacht ook inspande en zijn paard de sporen gaf, hij kon niet uit de hogergenoemde parochie van Poederlee geraken alsof hij door een goddelijke beschikking in diezelfde parochie gehouden werd, zoals hij nadien verklaarde, en voor het grootste deel doolde hij rond nabij een plaats die in de volksmond 'De Hegge' genoemd wordt en waar allerlei soorten bomen, struiken en bremgewassen staan.

Toen hij zo al een hele tijd op dezelfde plaats rondwaalde en niet op de juiste weg geraakte, schudde hij de vijf hogergenoemde hosties uit diezelfde ciborie en hij legde ze in een hol in de grond, waar zeer veel konijntjes woonden, en hij liet ze in datzelfde hol achter.

En toen is hij zonder problemen naar Herentals gereden. Ten gevolge van deze en gelijkaardige misdaden ontstonden geruchten over hem die overal de ronde begonnen te doen zodat die ook ter ore kwamen van de rechter van Herentals die hem zelfs liet arresteren en gevangen zetten.

Toen men hem in de kerker had gezet, hem had overgeleverd aan een bewaker en nadat men hem had ondervraagd, bekende hij zijn vreselijke diefstallen en hij werd - op grond van zijn eigen bekentenis - door de rechters van ons rechtsgebied wettelijk tot de strop veroordeeld en aldus werd hij naar de galg geleid.

Men verklaart dat hij, wanneer hij bij de galg stond, naar zijn biechtvader vroeg. Na zijn biecht werd hij door de scheeprechter terug naar de ladder van de galg gebracht om aan de dood overgeleverd te worden. Het was nadat dezelfde biechteling voor het publiek gebracht was, dat hij al staande op diezelfde ladder toen pas bekend heeft dat hij diezelfde vijf hosties uit de voornoemde kerk van hoger genoemde plaats gestolen heeft enze op de genoemde plaats, zoals hierboven al gezegd is, achterliet, ofschoon hij hierover vroeger, toen hij in handen van het gerecht was, niets gezegd had.

De hogergenoemde schout en de aanwezigen aanhoorden de bekentenis van hem over de vijf hosties en dezelfde schout deed die dief van de trap

komen en hij stelde de terechtstelling uit omdat hij van hem de plaats wilde te weten komen waar hij diezelfde hosties achtergelaten had.

De dief zei zelf tegen de schout hem een paard te geven en hem naar de hogergenoemde plaats te brengen en dat hij hem de plaats zou tonen waar hij de hogergenoemde hosties in de hogergenoemde konijnepijp had gelegd. En zo werd hij geboeid op zijn paard gezet en naar de bovengenoemde plaats gebracht, samen met het merendeel van hen die naar het spektakel kwamen kijken.

Toen ze bij de hogergenoemde plaats gekomen waren, vonden ze daar de vijf hogergenoemde hosties, uit de pijp, helemaal ongeschonden, ongedeerd, schoon en intact alsof ze daar juist neergelegd waren. Toch lagen ze daar tussen zoveel konijnen en ook gedurende acht dagen blootgesteld aan wind, sneeuwen regen. En toen ze de vijf hosties zo teruggevonden en van de grond geraapt hadden, kwam daar dadelijk de rector van de parochiekerk van Poederlee met de geestelijken en het volk van zijn parochie in processie tot ontzag en eerbied zoals hier zeker paste. Zij namen twee hosties mee naar hun parochiekerk.

Op dezelfde wijze kwam ook de clerus en het volk, mannen en vrouwen, van de stad Herentals en omstreken die gehoord hadden wat er gebeurd was naar die plaats in processie met het kruis en vaandels, vol ontzag, devotie en vreugde, zingend en dansend, naar men vertelt. Zij namen de andere drie hosties mee naar onze parochiekerk van Herentals en deze werden daar eervol onder bewaking geplaatst.

Daarna werd de dief terug naar de galg gebracht, zoals de dag voordien. En toen hij bij dezelfde galg gekomen was, werd zijn rechterhand in de buurt van diezelfde galg op een houten driepotig verhoog afgehakt en in zijn aanwezigheid verbrand, zoals de wet voorschreef omdat hij daarmee goddeloos de hosties had aangeraakt en daarna werd hij opgehangen.

Uit ontzag voor de Heer, Zijn heiligheid en het Opperheilig Sacrament en opdat mensen zo'n groot mirakel niet zouden vergeten besloot een edele man met een goed memorie, een zekere Joannes van Vriesele die toen tijdelijk heer van Poederlee en een devoot man was op de genoemde plaats waar de hosties teruggevonden werden, zoals hoger gezegd is, een dankkapel te laten bouwen waaraan hij de helft van zijn leven heeft gewerkt.

Na zijn dood heeft de edele Wouter, zijn erfgenaam opvolger en zoon die nu leeft en tijdelijke heer van Poederlee is, vol ijver de kapel helemaal afgewerkt. Maar omdat hij voorstelde de kapel te vergroten, daar ze door steeds meer mensen bezocht wordt en steeds meer behangen wordt met versierselen, 'iacalium' en andere, en omdat het voorstel niet naar wens kan uitgevoerd worden tenzij met de hulp van gelovigen en de steun van de christenen is het dat wij U allemaal aanspreken uit eerbied voor de Heer,

om als de rector van de reeds genoemde kapel en de dienaren naar U komen om U te vragen de uitbreiding van de hogergenoemde plaats te steunen, hen goed te ontvangen en hen beleefd en welwillend te behandelen en hen Uw steun te geven zodat U door deze en andere werken van geloof, ingegeven door de Heer, waard te zijn de vreugde van het eeuwig geluk te krijgen.

Op de getuigenis van al het voorgaande drukken wij, de schout, de schepenen, de gezwornen en de raadslieden van de genoemde stad Herentals, het zegel van de vernoemde stad om de zaak aan de aanwezigen uit te leggen, in het jaar onzes heren 1441, op de tweede dag van januari, volgens het gebruik in het genoemde district van Kamerijk (1).

(1) Met uitgesproken dank aan mevrouw Anne-Marie Verbeeck van Vorselaar, licentiate in de klassieke talen, voor de vertaling van deze Latijnse tekst.

DOCUMENT 3

GEOLOFSBRIEF, UITGEREIKT DOOR MARIA VAN BOURGONDIË EN MAXIMILIAAN VAN OOSTENRIJK OP 8 NOVEMBER 1478. (R.A.A. - K.A. Poederlee, nr. 39.)

N° 5 1478

Copia

Maximiliaen ende Marie bij de gratie Godts Hertogh ende Hertoginne van Oostenrijck, van Borgognien, van Lotaringien, van Brabant, van Limborgh, van Luxemborgh, van Geldre: Grave ende gravinne van Vlaenderen, van Artois ... Palatin ende palatine van Henegouw, van Hollant, van Zeelant, van Namen, van Zutphen: marckgraef ende marckgravinne des Heylighs Rijckx: heere ende vrouwe van Vriesland, van Salms ende van Mechelen. Allen ende igelijcken prelaten ende prelaterssen, abden, abdisen, proosten, dekens, capittelen, prochianen ende andere geestelijcke persoonen van wat staet, ordre oft conditie sij sijn. ende desgelijcke alle onse getrouwe graeven, landvooghden, riddersen, knechten: onse drossardt, castelijnen, meijeren, balieuwen, amptmannen, schouteten, borgemeesteren, schepenen ende raeden van onse goede steden, Vrijheden ende dorpen: en alle onse ambachten, richten dienaeren ende ondersetene onser hertoghdommen van Brabant ende van Limborgh, ende mede onser lande van overmase, daer desen onsen brief voor komen ende gethoont sal worden, salut.

Want onse lieve getrouwe ridder Heer Peeter van Brijmeu, ende vrouwe Magdalene van Vriesele sijne wettige geslinne als heer ende vrouwe tot Poederle ende die parochianen ende schepenen des voorschreven dorps

Poederle sijnde ons tegenwoordelijck, hebben gethoont hoe dat over veele iaren bij wijlen hun ontworden hen tot Poederle: uyt dien dat wijlen een geheeten Joannes van Langerstede / die te diverse tijden bij nachte die kercken ende cappellen te veele plaetsen van hunne ciborien ende goddelijcke iuweelen hadde plegen te berooven die selve ioannes op eenen nacht eene kercke bij ende ontrent Poederle gelegen opgebroken ende daer uijt gestolen hadde gehadt sekere silvere iuweele ende clenodien ende onder andere een silvere iuweele ofte ciborie, daer inne waeren vijf geweyde hostien: ende komende daer mede gereden tot eene plaetse geheeten ter Heggen binnen den voorschreven dorpe van Poederle in mejninge te Herentalswaert te reijden / wordt hij bij der gehenckenisse Godts alsoo belet / dat wat craghte hij daer toe dede, hij uijt den selven dorpe van Poederle niet en konde geraecken: mits den wekken hij ten uijterste die selve vijf geweyde hostien uijt de selve ciborie nam stekende die in de aerde der conijnen aldaer in menigthe houdende ende verkeerende, soo dien voorschreven ioannes, die voor sijne misdaden kortsaer naer aengetast wordt dat verleden / ende die voorschreve plaets al eer hij geexecuteert wierde / gewesen hadde: alsdan die vijf hostien bij den rector / met den klerck ende volck van Poederle in groote eere ende reverentie wierden opgeheven: soo dat ten uijtersten die voorschreve mans ende wijfs mits de voorschreve ende andere mirakelen / die ter selve plaetse geschieden / verweekt tot devotie ter eeren Godts / des heijligen sacraments ende Sinte Barbele ende Brigida eene cappelle ter selver plaetse hebben doen maecken / stighen ende ordineren: ende daer toe van pausen ende bisschoppen sekere gratien ende aflaeten voor alle de gene / die de selve hunne caritaten tot de ornamenten / boecken / iuweelen ende Goddelijcken dienste die men ter eeren Godts ende den Heijligen Sacramente inde selve cappelle doen / souden verwerven: gelijk dit alles inde brieven daer op verleent / claelijck is begrepen. Ons ootmoedelijck biddende dat / want die selve capelle qualijck voorsien is van boecken / kelcken / dwelen / misgewaden / ende andere dingen omden Goddelijcken dienst inde selve cappelle te worden gedaen ende achtervolght / ende sij sonder de hulpe van Godt ende die caritate ende goetdoen van U ende andere goede Christene menschen te hebben die selve cappelle ter Hegge geheeten in hun reparatien / refectien ende andersints niet en souden kunnen onderhouden: wij om dat te doen U ter saligheijt van Uwe zielen wouden verwecken ende vermaenen: soo ist dat Wij van dat voorschreven is / genoegh te binnen ende geïnformeert sijnde ter beden van voorschreven heeren Peeter van Brimeu / sijne geselinne / parochiaen ende schepenen van Poederle geneijght U ende elcken van U vermaenen in Godt onse ondersaeten ontbieden ervtelijck ende bevelende dat gij onsen geminden Henrick van Beerse ende Jan van

Hasselt der selve cappelle boden bringers van desen onsen tegenwoordige brieve aen ofte onder U hier omme komende ende de assistentie almoessen / goedtdoen ende caritate tot der selve cappelle behoef van U ende van andere goede Christene menschen begeerende ende eijsschende / gij die goedertierelijck ontfanght ende hun de selve Uwe almoessen goedtdoen ende caritate willighlijck vande goederen van Godt den Heere U verleent wilt geven / ende andere daer toe bewegen om die te geven tot volkominge der reparatien der selve cappelle ende de boecken / ornamenten / kelcken missegewaden ende andere dingen tot den Goddelijcken dienst behoorende / den selven Henriek van Beerse ende Jan van Hasselt ende andere dienende de selve cappelle bringers van desen rustelijek ende sonder kommer wilt laeten komen / wandelen / keeren ende verkeereren over al in onsen voorschreven lande ende gebiede met alle hunne bagagien / iuweelen ende goede eijsschingen ende ontfange der voorschreeve almoessen ende caritaten sonder eenige hinder commer stoot ofte letsel aen te doen ofte te laeten geschieden in eeniger wijze op dat gij bij dese ende andere goede wercken die gij ten innegeven van onsen Heere Godt doen sult: daer voor moght verwerven dat eeuwige leven / ende onse danckbaerheyt in desen wercke. Desen onsen brief in sijne maght sesse geheele iaeren dienende naer datum des selfs ende niet langer. ende des t'oirconden hebben Wij den segel van onse Hertoginne voorschreven aen desen brief doen hangen gegeven acht dagen in november int iaer ons Heeren duysen vierhondert acht en seventigh alles onderschreven ende geteeckent bij mijnen Heere den Hertogh ende mijne Vrouwe de Hertoginne. ter relatie van den Raede S. Molenpas / ondert. onderstont: de se copije is gecollationeert ende bevonden concorderende met den originale / bij mij Witte secret. onderteeckent. Collata concordantiam attestor

M. Soly Nots: Pubs. 1750

Nota quod num 6 ex commissione Dni. Roberti ministri Ecclesia ordinis S. Trinitatis et Redemptionis captivolum de Clara Vivario / Rumoldus prior monasterii B. Maria de Hanswic, Mechlinia deputarit duos religiosos quod hic non est additum.

DOCUMENTATIE 4

OFFERGELD OP SACRAMENTSDAG

1641	33	10		+koren
1642	45	19		
1645*	46	11	4	+ 2 kippen + 33 eieren
1647*	41	16		+ eieren = koren
1649*	39	16		+een lamsvel
1651*	54	17		+eieren
1653*	39	0		+eieren + boter
1663	54	10	2	
1664	43	17	2	+koren
1665	54	0	0	+9 veertelen en 2 lopen koren + veld- vruchten
1666	32	0	0	+boter + koren + kippen
1672	25	10		+ 1 lopen koren (waarde 1 gulden)
1684	21	6		
1685	22	8		
1778-1780*	33	5	4	

*Inbegrepen het offer wanneer de processie van Sint-jansdag stopte aan de Heggekapel.

OFFERGELD OVER HET HELE JAAR

1816	10	0	0	
1817	7	0	0	
1818-1819	35	6	6	(met verkoop van 'meyen')
1822-1823	28	10	6	(met verkoop van 'meyen')
1834	4	0	0	
1835	5	10	0	

VOETNOTEN

1. Gemeentehuis Lille, legger van het kadaster.
2. Poederleeiaan: een ijzerlaag in de ondergrond die fossielen bevat van het Pliocentijdperk (7 miljoen jaar oud). De stranden van de grote Scaldisiaan Zee, die zich over Noord-België en Zuid-Nederland uitstreckte, waren gelegen op de grens van Lille en Poederlee. Hier komt de ijzererts dan ook aan de oppervlakte. De massa fossielen in deze ijzerlaag is te verklaren door het feit dat deze zee-fossielen 7 miljoen jaren geleden op het strand aanspoelden.
S. HELSEN, *Gravend zoeken naar het Lilse verleden of Algemene geologie van Lille*, 1981, blz. 8-16.
3. P.J. GOETSCHALCKX, Het Wonder van 't H. Sacrament in de Hegge te Poederlè, in *Bijdragen tot de Geschiedenis, bijzonderlijk van het aloude Hertogdom Brabant*, Ekeren-Donk, (januari 1912), jg. 11, blz. 17.
4. De naam 'vander Langersteden' was nochtans niet onbekend te Herentals. Zo kwam eveneens in 1412 ene Heynen vander Langersteden met het Herentalse gerecht in aanraking omdat hij door een zekere Gheerdt Donder met een pasmes werd verwond.
A.R.A. - *Rekenkamer*, nr. 12974.
De verscheidene geraadpleegde auteurs situeerden deze herberg tussen het 'Molenwater' (de Molenvliet die in de jaren zeventig werd gedempt) en de Hikstraat. Sommigen specifïeren zelfs: op de hoek van de Nederij en de Burchtstraat.
5. Oorspronkelijk hoorde de parochie Poederlee samen met die van Lille onder de kerk van Vorseelaar, terwijl Wechelderzande op haar beurt deel uitmaakte van de parochie van Poederlee. Poederlee met haar aanhang Wechelderzande verkreeg de status van onafhankelijke parochie in de 14de eeuw, vermoedelijk in 1321, terwijl Wechelderzande zich vanaf 1572 onafhankelijk parochie mocht noemen.
W. VAN DEN BRANDEN, Van kapelanie tot parochie: Lille, Poederlee en Wechelderzande, (12de eeuw - 1572), in *Jaarboek van de Heemkundige Kring 'Norbert de Vrijter'*, Lille, (1987), jg. IV, blz. 5-7.
6. E. VERWIJS en J. VERDAM, Middelnederlandsch woordenboek, 's Gravenhage.
7. R.A.A. - K.A. Poederlee, nr. 99, akte van 02/01/1441 (o.s.).
8. Rijmdicht midden vijftiende eeuw, vers 41-42 (documentatie 1).
9. De weg van Wechelderzande naar Herentals liep geheel anders dan nu het geval is. Het vermoedelijk traject dat Jan vander Langersteden volgde, liep over de oude heirbaan Leuven-Herentals-Hoogstraten-Breda. Van deze heirbaan vinden we nog fragmenten in de zogenaamde Heirgracht te Lille. Jan vander Langersteden bereikte aldus de Hegge mogelijk via de Boskapelstraat (vroeger Herentalsebaan!) en de Mertenstraat. Of er toen over de Aa al een brug lag is betwistbaar, men moest over een wad of 'voort' (doorwaadbare plaats) de Aa oversteken (vandaar: Watervoort te Herentals).
Veelzeggend is de rekening die de Lilse president-schepen Cornelis Van Eynde in 1632 binnenbracht over zijn reis naar Herentals: 'Item also tot Sassenhoudt groot water was heeft Cornelis Van Eynde een peert moeten krijgen omme daer doore te rijden.'
R.A.A. - G.A. Lille, R. I (1-109), nr. (91): *Borgemeesterrekening 1632*.
De huidige weg Herentals-Oostmalle werd pas in 1859 aangelegd.
10. De schout, ook wel drossaard of soms meier, amman, geheten, was de vertegenwoordiger van de landsheer, die de schepenbank 'maande' om beslissingen te nemen, ook op gerechtelijk gebied. Hij fungeerde tevens als hoogste gerechtsdienaar, openbaar aanklager en uitvoerder van vonnissen, door de schepenbank uitgesproken.
Zie: J.A. GORIS, o.c., blz. 101; W. VAN DEN BRANDEN, *Het bestuur van een plattelandsgemeente in het Land van Turnhout in de achttiende eeuw. Lille 1700-1795*, Gent, 1982, blz. 14-23.
11. Over de Herentalse schepenbank, zie: J.A. GORIS, o.c., blz. 95-97.
12. A.R.A., Rekenkamer, nr. 12974.

13. P.J. GOETSCHALCKX, *o.c.*, blz. 19. Attestatie van de Herentalse magistraat 2/1/1441 (*o.s.*). De terechtstelling gebeurde waarschijnlijk in het stadscentrum van Herentals, op een kleine galg, opdat zoveel mogelijk mensen de executie zouden kunnen volgen. Achteraf werd het lijk aan de grote galg buiten de stadsmuren, nabij de Zandpoort en zichtbaar vanaf de grote weg naar Lier, 'ten exempele van anderen' opgehangen! Deze galg is merkbaar op afbeelding 6.
14. A.R.A., Rekenkamer, nr. 12974: 'Rekeninghe Ghijsbrecht Spapen, Scou(te)th van he(re)nthals, van al dat hij ontfaan en(de) wyt geveve(n) heeft, van forfaijten en en (de) brueken, die gevallen en(de) verschenen sijn, binne(n) den voirs(chreven) Ambachte, synt den XXVste(n) dach in Decemb(er), int jair van XIIIIC en(de) elve, dat hij lest reken(e) toten XXIIIste(n) dach in Junio, int jair van XIIIIC en (de) twaleve'.
15. R.A.A. - K.A. Poederlee, nr. 39, gedateerd 2/1/1441 (*o.s.*). Zo getuigden de geciteerde personen dertig jaar na de feiten dat Jan vander Langersteden in maart 1411 (*o.s.*) te Herentals was toegekomen om zich in de herberg 'Inden Hooren' te vestigen.
16. De achtentwintigste strofe van het gedicht bezingt de schenking van de kapel aan het klooster van Clarevijver bij Hondshoote (Frans-Vlaanderen), welke zich de orde van de H. Drievuldigheid noemde. Deze overdracht gebeurde per open brief van 3 oktober 1441 (*o.s.*).
17. P. VAN GESTEL, *De Hegge te Poederlee 1412-1972*, Lille, blz. 17-18.
18. Te Hetentals bestond in de vijftiende eeuw de 'Sint-Woutruyden gulde', meestal 'Cauwoerde' genoemd, de oudste rederijderskamer van de Kempen. De stichting ervan moet in elk geval vóór 1478 gesitueerd worden. Tot de leden hoorden ook de meest begoeden waaronder dus ook magistraten van de stad, die gemakkelijk inzicht hadden in de stedelijke administratie, inclusief gerechtelijke stukken.
J.A. GORIS, *o.c.*, blz. 211-212.
19. Martinus Bellens was pastoor van Poederlee van 1629 tot 1652.
20. P.J. GOETSCHALCKX, *o.c.*, blz. 17.
21. F. PRIMIS, De konijnen van de Hegkapel te Poederlee. 1412, in *Antverpiensia*, (14de reeks), Antwerpen, 1941, blz. 256-269.
22. Een 'aard' kan inderdaad vertaald worden als 'gemeenschappelijke grond'. Zo bezat Poederlee meerdere 'aarden', Groesaard, Zittaart ...
23. 'conincs' kan in dit geval ook verwijzen naar de familienaam De Coninc(k)! Bovendien had de heer van Poederlee in 1354 de Poederleese 'aard' (gemeenschappelijke gronden) aan de gemeente verkocht, zodat hij - buiten een jaarlijkse cijns die hij aan de kapelanie van Sint-Jan Baptist had geschonken - in naam van de hertog geen rechten meer kon laten gelden op deze aard.
W. VAN DEN BRANDEN, Een vroente of Aardbrief van Poederlee, 1354, in *Heemkundige Bijdragen 'Norbert de Vrijter'*, Lille, (1985), jg. 3, nr. 9.
24. P. VAN GESTEL, *O.C.*, blz. 10-11.
25. E. VERWIJS en J. VERDAM, *O.C.*, dl. II, blz. 680, geeft voor 'eerde': grond, bodem. Al hetgeen dat zich boven of onder het aardoppervlak bevindt.
26. F. PRIMIS, *o.c.*, blz. 263.
27. Zo baseerde de eminente volkskundige Prof. Dr. Alfons Roeck in een bijdrage over het zogenaamde Heggewonder, gepubliceerd in 1980, zich enkel op het bewuste artikel van F. Primis en nam dan ook diens te kritische zienswijze over.
Zie: A. ROECK en L. MARQUET, *Belgische sagen en legenden*, Antwerpen, 1980, blz. 43-54.
28. De paasstijl, waarin de jaarwisseling plaatsgrijpt met Pasen, is in Frankrijk ontstaan, waar hij vanuit Kamerijk (Cambrai) verspreid werd over het gehele aartsbisdom Kamerijk, waartoe ook ons hertogdom Brabant behoorde. De paasstijl werd dan bij ons vooral Kamerijkse stijl of ook wel Brabantse stijl genoemd, dit laatste omwille van het feit dat deze stijl vooral in de Brabantse hertogelijke administratie werd gebruikt. Pas in de 16de eeuw (vanaf 1576) werd de paasstijl door de nieuwjaarsstijl vervangen.
E. STRUBBE en L. VOET, *De chronologie van de middeleeuwen en de moderne tijden in de Nederlanden*, Antwerpen, Amsterdam, 1960, blz. 52, 55-58.
29. F. PRIMIS, *o.c.*, blz. 268-269.
30. Zie voetnoot 14.

31. Normaal gezien moeten we ook rekening houden met het feit dat men tot 23 februari 1582 de Juliaanse kalender bezigde, die de volgende dag werd vervangen door de huidige Gregoriaanse. Daar de verhouding tussen de data niet gewijzigd werd met deze omschakeling heeft het bepalen van het tijdstip volgens de Gregoriaanse kalender in dit geval geen enkel nut.
E. STRUBBE en L. VOET, *o.c.*, blz. 84.
32. Het hertogdom Brabant bestond toen grosso modo uit de huidige provincies Brabant, Antwerpen en Noord-Brabant (in Nederland).
33. Elisabeth van Görlitz, hertogin van Luxemburg en van Brabant, werd geboren als erfdochter van Jan van Luxemburg. In 1409 huwde ze met de hertog van Brabant, Antoon van Bourgondië. In 1415 stierf haar echtgenoot, was haar rol in Brabant uitgespeeld en in 1418 hertrouwde zij met Jan van Beieren, prins-elect van het prinsbisdom Luik. Na diens dood in 1424 kon zij haar gezag niet handhaven in Luxemburg en in 1443 deed zij daarom volledig afstand van haar rechten ten voordele van de hertog van Bourgondië, Filips de Goede. Zij stierf te Trier in 1451.
34. Ook het neergooien van geld voor de voeten van het Scherpenheuvelse O.-L.-Vrouwbeeld gebeurt in navolging van aartshertogin Isabella.
35. Zie verder blz. 51.
36. A. ROECK en L. MARQUET, *o.c.*, blz. 41.
37. P. BROWE, *Die eucharistischen Wunder des Mittelalters*, Breslau, 1938, blz. 186.
38. A. ROECK en L. MARQUET, *o.c.*, blz. 43.
39. E. LADAME en R. DUVIN, *Les prodiges eucharistiques*, Paris, 1981, blz. 129-131. (Les saintes Hosties de la Haie, à Poederlee, 1412.)
40. R.A.A. - K.A. Poederlee, nr. 39.
Zie documentatie 3.
41. Franciscus Augustinus Wichmans werd op 9 juli 1644 ingehuldigd als prelaat van de Norbertijnerabdij van Tongerlo. Hij staat vooral bekend om zijn devotie tot de moeder Gods die hij in onze streken probeerde aan te kweken als dam tegen het protestantisme. Hij overleed op 11 februari 1661.
F.A. WICHMANS, *Brabantia Mariana Tripartita*. Antverpiae, 1632.
42. *Ibid.*, blz. 91.
43. J. VAN DE WYER, *Historie van het Hoogwaardig, mirakuleus en Heilig Sacrament in de Hegge tot Poederlee*, Antwerpen, (1752), 1792, blz. 7. Jacobus Van de Wyer was pastoor van Poederlee van 1747 tot 1779.
F. WOUTERS, *Poederlee vroeger en nu*, 1974, blz. 71.
44. J. HENDRICKX, *Historie van het Hoogwaardig Sacrament in de Hegge te Poederlee*, Herentals 1912, (1921), blz. 18. Jacobus Hendrickx was pastoor te Poederlee van 1907 tot 1930.
F. WOUTERS, *o.c.*, blz. 72.
45. De meesterlijke verteller van dit verhaal was de Lillenaar Louis Verstappen die in 1985 in Vorseelaar een 'heksenwandeling' leidde.
46. P.J. GOETSCHALCKX, *o.c.*, blz. 19.
47. *Ibid.*: 'quam quasi promedio sue tempore vite construxit'.
Attestatie van de Herentalse magistraat 02.01.1442 (o.s.).
48. P. VAN BOXSTAELE, 'Herlaer - Herenthout en Herlaer - Vilvoorde in het Hertogdom Brabant tot ongeveer 1500, in *Sandelijntje*, Herenthout, (1985), jg. 3, nr. 2, blz. 19.
'Een seer schoon gedichte ...', vs. 175-180.
49. Zie hierover: E. PERSOONS, De vrome stichtingen van Aart van Craynhem en Johanna van Stevoort, in *Taxandria*, Turnhout, (1976), nr. XLVIII; R. VAN UYTVEN, De vroegste geschiedenis van de O.-L.-Vrouw Priorij te Korsendonk (1393-1432), in *Taxandria*, Turnhout, (1963), nr. XXXV, blz. 6-15.
50. E. PERSOONS, H. DE KOK, L. FORNOVILLE en R. PEETERS, *Korsendonk*, Antwerpen, 1981, blz. 17, 19.
51. Volgens de Poederleese volksmond is er wel een klooster geweest en deze verwijst naar een in de jaren zestig afgebroken gebouw met merkwaardige kelders welke zich bevond op het gehucht Hoeven, op een driehonderd tal meters van de Heggekapel.
- 51bis. R.A.A. - K.A. Poederlee, nr. 39, akte van 27/08/1477.

52. R.A.A. - K.A. Poederlee, nr. 39, akten van 27/08/1477 en 08/11/1478.
53. P.J. GOETSCHALCKX, *o.c.*, blz. 19-20.
54. *Ibid.*
55. Aflaat: in de Rooms-katholieke kerk de kwijtschelding van de tijdelijke straffen die men na de vergeving van de zonden hier of in het vagevuur nog zou moeten ondergaan.
R.A.A. - K.A. Poederlee, nr. 39.
56. Zie blz. 9: Inleiding.
57. Twee gebeurtenissen zijn de oorzaak van de onstentenis van mogelijke bronnen. Tussen 1524 en 1536 brandde het kasteel van Poederlee tot op de grondvesten af waardoor alle 'brieven, privilegie(n) ende bescheyr waere(n) van alle mijne heerlicheyde(n) ende goed(eren) ende het meestendeel van alle mynd(er) have .. .' in de brand waren gebleven, zo berichtte de toenmalige heer van Poederlee, Jacob van Brimeu. Op 23 augustus 1566 verspreidde de beruchte Beeldenstorm zich vanuit Turnhout over de Turnhoutse Kempen. Ook de Heggekapel en de Poederleese kerk werden niet gespaard waardoor de aldaar bewaarde akten in de vlammen opgingen.
W. VAN DEN BRANDEN, *Geschiedkundige bedenkingen bij de 'Ouden Hofberg' te Poederlee, in Jaarboek van de Heemkundige Kring 'Norbert de Vrijter', Lille, (1987), jg. IV, blz. 60.*
F.A. WICHMANS, *o.c.*, blz. 493.
58. R.A.A. - K.A. Poederlee, nr. 48: kapelrekeningen 1670-1673; nr. 49: manuaal van de kapelmeester 1672.
59. Pastorijs Poederlee, Archief Heggekapel, nr. 23. Deze rekening geeft ons heel wat sociale geschiedenis weer van het begin van onze eeuw. Zo werkten de metsers 12½ uur per dag voor een dagloon van 5,25 fr., zijnde 42 centiem per uur. De dienders verdienden 33 centiem per uur. De schrijnwerker werkte tegen 35 centiem per uur.
60. R.A.A. - K.A. Poederlee, nrs. 39-53.
Pastorijs Poederlee - K.A. Poederlee: Archief Heggekapel, nrs. 1-49.
61. Zo vertelde ons Karel Jacobs, ere-secretaris van Poederlee.
62. Pastorijs Poederlee, K.A. Poederlee: Bundel 'schilderen van de kerk 1957'.
63. Pastorijs Poederlee, K.A. Poederlee: Bundel 'nieuwe klok'.
64. *Idem* noot 60.
65. J. JANSEN, *Fotorepertorium van het meubilair van de Belgische Bedehuizen. Provincie Antwerpen. Kanton Herentals*, Brussel-Anwerpen, 1977, blz. 43.
- F. DONNET, *Inventaris der kunstvoorwerpen in de openbare gestichten bewaard*, 3e Fascicule, Antwerpen, 1909, blz. 374.
66. J. HENDRICKX, *o.c.*, blz. 27.
67. Jacques Verbuecken (°Herentals 02/05/1627 - †Herentals 13/05/1700) werkte meermaals nauw samen met de beeldhouwer Peter Verbruggen de Oude (Antwerpen 1615-1689) die een van de voornaamste vertegenwoordigers van de Vlaamse barok mag genoemd worden.
J.M. GORIS, *Herentals goed bekeken: Cultuurhistorische Gids voor Groot-Herentals: Herentals, Noorderwijk en Morkhoven*, Herentals, 1981, blz. 143-144.
68. R.A.A. - K.A. Poederlee, nr. 50: kapelmeesterrekening 1684-1696.
69. P. VAN GESTEL, *o.c.*, blz. 22.
70. F. DONNET, *o.c.*, blz. 374.
71. Zie voetnoot 68.
72. A. WICHMANS, *o.c.*, blz. 493.
- 72bis. R.A.A. - K.A. Poederlee, nr. 44 en nr. 48.
73. *Ibid.*
- 73bis. R.A.A. - K.A. Poederlee, nr. 42.
74. Pastorijs Poederlee - Archief Heggekapel, nr. 36: kapelmeestermanuaal 1832-1833.
75. Pastorijs Poederlee - K.A.P. (nr. 9): Deliberaties van het kerkfabriek 02/04/1837.
76. Pastorijs Poederlee - K.A.P.: Rekening van het kerkfabriek 1882.
77. F. DONNET, *o.c.*, blz. 374-376.
J. JANSEN, *o.c.*, blz. 43.
78. Zie voetnoot 75.

79. Zo onder andere het koorgestoelte in de parochiekerk van Lille; een koorgestoelte dat in privé-handen is, maar eigendom is van de kerkfabriek van Noorderwijk en de predikstoel van het begijnhof van Herentals en die van de parochiekerk van Poederlee.
80. Zie voetnoot 76.
81. Pastorijs Poederlee - K.A.P. kerkrekeningen 1908-1910.
82. Idem, kerkrekening 1878.
83. R.A.A. - K.A. Poederlee, nr. 39.
84. A. WICHMANS, *o.c.*, blz. 492.
J. VAN DE WYER, *o.c.*, blz. 11 en 16.
85. F. DONNET, *o.c.*, blz. 376.
86. Ibid.
J. HENDRICKX, *o.c.*, blz. 21.
87. P. VAN GESTEL, *o.c.*, blz. 23.
88. Ex-voto: voorwerp dat men in de kapel ophing ingevolge een gedane belofte, in het bijzonder de afbeelding van een genezen lichaamsdeel. Meestal in was of fijn blaadje metaal.
89. Pastorijs Poederlee - K.A.P.: 'Inventaris ...'
90. R.A.A. - K.A. Poederlee, nr. 46: kapelmeesterrekening 1663-1665.
91. R.A.A. - K.A. Poederlee, nr. 48: kapelmeesterrekening 1670-1673.
92. J. JANSSEN, *o.c.*, blz. 43.
- 92bis. R.A.A. - K.A. Poederlee, nr. 42.
93. R.A.A. - K.A. Poederlee, nr. 44: kapelmeesterrekening 1645-1649. Het hout kostte 5 oorden per voet. Jan de Hollander en Cornelis Vekemans kregen voor hun vijf dagen werk elk 4 guldens 10 stuivers uitbetaald.
94. Ibid.
95. Ibid.
96. Pastorijs Poederlee - Archief Heggekapel, nr. 32: kapelmeestermanuaal 1814-1815.
97. Onze streken hoorden nochtans toen niet meer tot het Koninkrijk der Nederlanden dat in 1815 werd gevormd door het huidige Nederland, België en Luxemburg en dat ingevolge de September-revolutie van 1830 uiteen was gevallen. Was de bewuste onbekende misschien een Nederlander?
98. Pastorijs Poederlee - K.A.P.: Beraadslaging 1837-1838.
99. F. DONNET, *o.c.*, blz. 376.
100. Zie blz. 12 en documentatie 1 en 2.
101. A. WICHMANS, *o.c.*, blz. 490.
102. R.A.A. - K.A.P., nr. 46: kapelmeesterrekening 1663-1665.
103. Pastorijs Poederlee - K.A.P.: manuaal 1886-1905.
104. R.A.A. - K.A.P., nr. 48: kwitanties 1670-1673.
105. Pastorijs Poederlee - K.A.P.: kapelrekening 1832-1833.
106. Pastorijs Poederlee - K.A.P.: beraadslagingen 1837.
107. Pastorijs Poederlee - K.A.P.: rekening kapel en kerk 1878.
108. R.A.A. - K.A.P., nr. 39.
109. Pastorijs Poederlee - Archief Heggekapel nrs. 25 en 36. De latere rekeningen vermelden geen verkoop van zavel meer.
110. Pastorijs Poederlee - K.A.P.: los bundel (1839).
Op de oude kadasterkaart, wordt dit huis gesitueerd op perceel E26³, terwijl de kapel op perceel E26⁴ gelegen was.
- 110bis. P. VAN GESTEL, *o.c.*, blz. 21.
111. Zie document 2.
112. Jan van Bourgondië (°1419-†1479) was een buitenechtelijke zoon van hertog Jan zonder Vrees. In 1439 werd hij door toedoen van zijn halfbroer Filips de Goede tot bisschop van Kamerijk verkozen. Hij verbleef echter meestal aan het Bourgondische hof, waar hij een werelds leven leidde en hij talrijke 'bastaardkinderen' verwekte.
113. J. VAN DE WYER, *o.c.*, blz. 17-18.
R.A.A. - K.A.P., nr. 39, acte 14/01/1441 (o.s.).
114. Ibid.

115. Zie blz. 40. Dat de landvorsten zulke geloofsbrieven hebben geschreven voor de Hegge zal wel eerder te danken zijn aan de toenmalige heer van Poederlee, Peeter van Brimeu, dan aan de bekendheid van het bedevaartsoord. Peeter van Brimeu was immers nauw verwant (broer of neef) met Guy van Brimeu, heer van Humbercourt die als vertrouweling en naaste raadgever van Maria van Bourgondië op 3 april 1477 te Gent door de opstandige Staten-Generaal werd terechtgesteld omdat hij de Nederlanden in handen zou willen spelen hebben van de vijandige Franse koning. Peeter van Brimeu was trouwens zelf hertogelijk raadgever en lid van de Raad van Brabant van 1472 tot 1477.
- H. DE RIDDER-SYMOENS, Milieu social, études universitaires et carrière des conseillers au Conseil de Brabant (1430-1600), in *Recht en instellingen in de oude Nederlanden tijdens de middeleeuwen en de nieuwe tijd (Liber amicorum Jan Buntinx)*, Leuven, 1981, blz. 263.
116. R.A.A. - K.A.P., nr. 39: Akte 27/08/1477.
117. R.M. VAN HEERINGEN e.a., *Heiligen uit de modder. In Zeeland gevonden pelgrimstekens*, Utrecht, 1987, blz. 128.
118. *Ibid.*, blz. 8-10.
119. L. BRAEKEN, *De dekenij Herentals (1603-1669). Bijdrage tot de studie van het godsdienstig leven in het bisdom Antwerpen*, Leuven, 1982, blz. 147, 150-151.
120. R.A.A. - K.A.P., nr. 39: Akte 03/06/1620.
121. J. HENDRICKX, o.c., blz. 24.
122. Document 3.
123. J.M. GORIS, o.c., blz. 118.
124. W. VAN DEN BRANDEN, *De kapel 'Onze-Lieve-Vrouw-tussen-de-Doornen' te Oevel. Geschiedkundige aantekeningen*, Lille, 1986, blz. 40-46, (niet uitgegeven). Deze studie komt eerlang te verschijnen.
125. P. VAN GESTEL, o.c., blz. 20.
Zie ook afbeelding 18.
126. F. WOUTERS, o.c., blz. 88.
- J.C. Van den Nest was pastoor te Poederlee van 1779 tot 1813.
127. J. HENDRICKX, o.c., blz. 23-27.
128. F. WOUTERS, Over de geschiedenis van de processie van de Hegge te Poederlee ... , in *Driemaandelijks kontaktblad van de heemkundige kring 'Norbert de Vriiter'*, Lille, (november 1983), jg. 1, nr. 3.
129. J. HENDRICKX, o.c., blz. 21, 24.
130. A. WICHMANS, o.c., blz. 493.
131. J. HENDRICKX, o.c., blz. 22, 24.
F. WOUTERS, *Poederlee ...*, blz. 91.
132. R.A.A. - K.A.P., nr. 44.
133. R.A.A. - G.A. Lille, R.I., nr. (80): momberekening Jannen Loomans 1662.
134. B.A.A. - Bundel 'Parochie Poederlee', nr. 28.
135. R.A.A. - G.A. Poederlee, nr. 8⁴ en 8¹³: Borgemeesterrekeningen 1684-1685 en 1698-1699.
R.A.A. - G.A.A. Lille, R.I., nr. (64), Bundel: 'Poederlee': Borgemeesterrekening 1688.
136. B.A.A. - Bundel 'Wechelderzande'.
137. L. BRAEKEN, o.c., blz. 144.
138. R.A.A. - G.A. Lille, R.I., nr. (88): Momberekening.
139. Zie blz. 77 en 78.
140. J. GORIS, *Herentals. Goed bekeken ...*, blz. 45 en 48.
141. R.A.A. - K.A.P., nr. 39: geloofsbrieven, gedateerd op 27/08/1477.
142. W. VAN DEN BRANDEN, *De kapel 'Onze-Lieve- Vrouw tussen de Doornen' te Oevel...*, blz. 35-36.
143. R.A.A. - K.A.P., nr. 47.
144. F. WOUTERS, *Poederlee ...*, blz. 71, 88.
145. Zo staat de Heggekapel op de kadasterkaart van 1815 en de kadasterlegger van 1834 nog als eigenares van haar onroerende goederen opgetekend. Later blijkt dit niet meer het geval te zijn.
146. Pastoorij Poederlee, K.A.P. (nog niet geïnventariseerd): briefwisseling.

147. B.A.A. - Bundel 'Poederlee', nr. 23: getuigenissen 1605. De minderbroeders of paters Observanten hadden zich te Herentals gevestigd in 1472. Zij hielden zich vooral in met prediking en biecht-horen. In 1797 werd dit klooster te Herentals opgeheven. (Thans Instituut van de Voorzienigheid in de Burchsrraar.)
J. GORIS, *'n Stad maakt geschiedenis ...*, blz. 249.
148. L. BRAEKEN, *o.c.*, blz. 153.
J. AERTS en J. WILLEMS, *Lille, het Croatendorp*, Lille, 1981, blz. 159.
Marcus Van Mechelen was pastoor van 1609 tot 1624.
149. B.A.A. - Bundel 'Poederlee', nr. 25: Conditie 14 april 1620.
Meier: hoogste instantie in het dorp en vertegenwoordiger van de wereldlijke heer.
150. R.A.A. - K.A. Poederlee, nrs. 42-43: kapelmeesterrekeningen 1641-1642.
151. B.A.A. - Bundel 'Poederlee', nr. 23.
152. Deze vete tussen pastoor en meier van Poederlee is het onderwerp van een studie die verschijnt in het jaarboek van de Lilse heemkundige kring van 1988.
153. In 1690 werd de Brabantse gulden in waarde verminderd, wat in 1704 nogmaals gebeurde. In de praktijk bleef men echter zowel met de niet-gedevalueerde munt, zijnde het zogenaamde wissel-geld, als met de gedevalueerde munt, zijnde het courant geld, rekenen. De verhouding lag 6 gul-dens - 7 guldens. In 1714 werd het wisselgeld officieel erkend en deze erkenning werd in 1786 opgeheven.
W. VAN DEN BRANDEN, *Het bestuur van een plattelandsgemeente ...*, blz. 66-67.
154. R.A.A. - K.A.P., nr. 9: Testamenten 1633-1730 en nr. 10: Testamenten 1745-1785.
155. Zie blz. 28,29,35,36.
W. VAN DEN BRANDEN, *Dymphna Van Vlieteghem, legende en werkelijkheid, in jaarboek van de heemkundige kring 'Norbert de Vrijter'*, Lille, (1983), jg. 1, blz. 73-83.
156. Zie blz. 44.
157. R.A.A. - K.A.P., nr. 42.
158. R.A.A. - K.A.P., nr. 43.
159. R.A.A. - K.A.P., nr. 41 en nr. 62.
160. In de Poederleese kerk bevindt zich nog steeds de mooie zestiende eeuwse grafzerk van ridder Erard van Leefdael, onder andere heer van Waalwijk, Etten, Meeuwen, enzovoorts en zoon van Rogier en Joanna van Schoonhoven, gestorven in 1530. Erard van Leefdael had aanzienlijke bezittingen in Poederlee, reden waarom hij in de Poederleese kerk werd begraven. Hij bleek een bijzondere weldoener van de parochie geweest te zijn. Hij moest tante zeggen tegen de genoemde Elisabeth van Leefdael.
F. WOUTERS, *o.c.*, vermeldt deze Elisabeth van Leefdael niet als echtgenote van Jan van Brimeu.
A. KOYEN, *Tielen mijne vriend*, Kasterlee, 1980, blz. 57, doet dit wel.
161. R.A.A. - K.A.P., nr. 44: kapelmeesterrekening.
162. B.A.A. - Bundel 'Poederlee', nr. 21: Staet ende innecomen van der capelle ... a° 1616.
163. R.A.A. - K.A. Poederlee, nr. 3: Overdracht der cooren ende geld chijnsen ... 1779; nr. 39.
164. R.A.A. - K.A.P., nr. 50.
165. De oudste inwoners van Poederlee herinneren zich nog dat in hun kinderjaren verteld werd dat tot die periode op de bewuste plaats een hoeve had gestaan;
- 165bis. R.A.A. - K.A.P., nr. 1.
166. De veertel was een korenhoudsmaat en kwam overeen met ongeveer 75 liter graan. 1 veertel kwam overeen met 3 lopen. Deze korenhoudsmaat bleef officieel in gebruik tot in 1821.
H. DOURSTHER, *Dictionnaire universel des poids et mesures anciens et modernes contenant des tables des monnaies de tous les pays*, Amsterdam, 1965.
167. R.A.A. - K.A. Poederlee, nr. 51.
168. Pastorie Poederlee, K.A.P.: Kerkmanuaal van Poederlee 1882 sqq.
169. R.A.A. - K.A. Poederlee, nr. 46.
170. R.A.A. - K.A.P., nr. 39 (ongedateerd stuk, eerste helft 17de eeuw).
171. Pastorie Poederlee: Archief van de Heggekapel: diverse rekeningen.
- 171bis. R.A.A. - K.A.P., nr. 50.
172. R.A.A. - K.A.P., nr. 1: Register vande goederen, renten ... (18de eeuw).

173. Pastorij Poederlee, Archief van de Hegge, nr. 25.
174. Pastorij Poederlee, Archief van de Hegge, nr. 35.
175. B.A.A. - Bundel 'Poederlee', nr. 37.

LIJST VAN DE GEBRUIKTE AFKORTINGEN

A°	Anno, in het jaar
A.R.A.	Algemeen Rijksarchief te Brussel
B.A.A.	Bisdomarchief Antwerpen
blz.	bladzijde
fr.	(Belgische) frank
G.A.	Gemeenrearchief
Ibid.	Ibidem, op dezelfde plaats als voorgaande noot
jg.	Jaargang
K.A.	Kerkarchief
K.A.P.	Kerkarchief Poederlee
nr.	nummer
n.s.	nieuwe stijl, nieuwjaarsstijl (het nieuwe jaar begint per 1 januari)
o.c.	opere citato, in het reeds aangehaalde werk
o.s.	oude stijl, hier: stijl van Kamerijk of Brabantse stijl (het nieuwe jaar begint op Pasen): paasstijl
R.	Reeks
R.A.A.	Rijksarchief te Antwerpen
vs.	Vers
v.z.w.	vereniging zonder winstbejag